

**ПЕРЕКЛАД ГУМОРУ: ВІДТВОРЕННЯ
КУЛЬТУРНО-СПЕЦИФІЧНОЇ ЛЕКСИКИ**

Стаття присвячена перекладу гумору, в основі якого лежить культурно-специфічна лексика. У статті розглянуто способи створення гумористичного ефекту за допомогою культурно-специфічної лексики. Проаналізовано прийоми відтворення гумору з культурно-специфічною складовою у художньому перекладі.

Ключові слова: переклад, гумор, художність, культура, специфіка.

Стаття посвячена переводу юмора, в основе которого лежит культурно-специфическая лексика. В статье рассмотрено способы создания юмористического эффекта с помощью культурно-специфической лексики. Проанализированы приемы воссоздания юмора с культурно-специфической составляющей в художественном переводе.

Ключевые слова: перевод, юмор, художественность, культура, специфика.

The article deals with translation of humor, which is based on culture-specific vocabulary. The article examined means of creating humorous effect with culture-specific vocabulary. Recreational techniques of humor with culture-specific component in literary translation are analyzed.

Key words: translation, humor, artisticness, culture, specificity.

Гумор – це багатоаспектне явище, притаманне лише людині, тобто вищій формі свідомості. Його можна розглядатись як моральний, інтелектуальний, культурний, психічний та естетичний феномен. Нині гумор досліджують різноманітні галузі науки, які по-своєму тлумачать його. Деякі дослідження визначають саме поняття, його природу, функції, механізми творення. Та гумор рідко розглядають як особливу перекладацьку проблему.

У вітчизняних дослідження гумор головним чином тлумачиться як вид естетичної категорії комічного. Гумор називають доброзичливим різновидом комічного, на відміну від гострого (сарказм, сатира) та перехідного (іронія). Звертаючись до механізмів створення гумору варто згадати філософські теорії невідповідності, які припускають, що гумор виникає внаслідок розуміння несумісності між очікуванням слухача й тим, що відбувається в результаті. «Суперечливість, що створює основу гумору, можна тлумачити як невідповідність між тим, що очікується, тобто нормою, і тим, що відбувається насправді. Таким чином, гумор базується на ошуканому сподіванні» [1: 8]. Окрім того, гумор має двоїсту природу: з одного боку притаманний усьому людству, з іншого він має особливості властиві лише окремим країнам, націям або навіть соціальним групам. Ю. Борев писав, що національні особливості гумору визначаються своєрідністю народного життєво-історичного досвіду в естетичному його переломленні, але разом з тим, через спільність законів соціального розвитку одні й ті самі явища часто висміюються усіма

народами [2: 70]. Отже, гумор – це м'який, доброзичливий вид комічного в основі якого лежить певна невідповідність і чіт особливості визначаються своєрідністю життєво-історичного досвіду окремого народу.

Найяскравіше гумор окремої нації виявляється у художній літературі. Досить часто у художніх творах гумор ґрунтується на культурно-специфічній лексиці, тобто такій, яка не має прямих відповідників у мові перекладу. Це, в першу чергу, реалії, власні імена (особливо ті, які означають не тільки одиничний об'єкт, а явище, що викликає у носіїв мови певні усталені асоціації), ідіоми, конотативна лексика (за С. Влаховим та С. Флоріном – слова, позбавлені специфічного національного та/або історичного забарвлення, але мають характерні для даної культури асоціації відмінні від асоціацій з тим самим референтним значенням в інших народів [3: 38]) та лексика із культурно-асоціативним значенням. За Д. Бузаджи – це властивість слова або виразу, що проявляється у різноманітних контекстах, імпліцитно викликати у свідомості широкого кола читачів уявлення про певний текст, якості або явища дійсності [4: 64].

Переклад як засіб міжкультурної комунікації направлений не лише на відтворення функціональних особливостей оригіналу, але й на збереження його культурної складової. Отже, перекладач опиняється ніби між двох вогнів: перед ним стоїть завдання одночасно зберегти і відтворити як гумористичну, так і культурну складову тексту. Адже втрата гумору і автентичності оригіналу спотворює твір і відбирає у цільового читача можливість пізнати іншу культуру. Шляхи подолання цієї подвійної складності у процесі перекладу лежать, в першу чергу, у детальному аналізі оригіналу і визначенні ролі культурно-специфічної лексики при створенні гумору. У кожному окремому випадку вона має різне значення для перекладу. Зводячи до загальної формули, можна визначити, що культурно-специфічна може:

1) Використовуватись для створення гумору на мовному рівні. В таких випадках гумор будується на гумористичному обігранні використаної культурно-специфічної лексичної одиниці на мовному рівні. До таких випадків належить мовна гра, каламбури, прийом деформації ідіом.

2) Використовуватись для створення гумористичного образу. У такому випадку культурно-специфічна лексика використовується для того, щоб викликати певний образ у свідомості читача і створити, внаслідок, гумористичний ефект.

Розгляньмо, які прийоми застосовували перекладачі, маючи справу з культурно-специфічною лексикою, яка застосовується для створення мовної гри:

«*Harris said, however, that the river would suit him to a "T."* I don't know what a "T" is (except a sixpenny one, which includes bread-and-butter and cake ad lib., and is cheap at the price, if you haven't had any dinner). It seems to suit everybody, however, which is greatly to its credit» [5: 8]. У наведеному абзаці обігрується ідіоматичний вираз «to suit somebody to a "T"», який означає «цілком», «повністю». Гумористичний ефект базується на фонетичній схожості у звучанні літери «T» та слова «tea» («чай»). Переклавши подібний пасаж дослівно, отримаємо абсолютно беззмістовний текст. В одному з варіантів перекладу знаходимо наступне: «*A втім, додав Гарріс, йому самому Темза підійде «на всі сто». Я ніколи не розумів, що це за «сто» — сто пенсів чи сто шилінгів, сто дюймів чи сто футів,— але так кажуть усі; отже, мабуть, і справді це якесь дуже підходяще «сто»*»

[6: 18]. Перекладач віднайшов у цільовій мові ідіоматичний вираз з подібним значенням і обіграв його подібним чином, додавши реалії вихідної культури (назви грошових одиниць, мір довжини і ваги). Таким чином, зберігся і гумор оригіналу, і культурна складова. Інший перекладач вдався до схожого прийому: «*Однак Гарріс сказав, що як на нього, то річка йому «саме в раз». Можливо, коли б у два рази, то воно було б і краще, та, коли всі так говорять, то воно, напевно, добре*» [7: 21].

«*For the next four days he lived a simple and blameless life on thin captain's biscuits (I mean that the biscuits were thin, not the captain) and soda-water*» [5: 7]. У цьому прикладі обігрується назва «captain's biscuits» – назва широко відомого сухого, твердого печива, яке, насправді, не має ніякого відношення до капітана. Один з перекладачів просто оминув жарт у перекладі: «*Наступні чотири дні він жив скромно й безгрішно, живлячись самими сухариками та содовою водою*» [6: 16]. Інший перекладач вдався до зміни образу: «*Наступних чотири дні він прожив скромним і бездоганим життям, жуучи сухий крекер, який йому приносить офіціант (щодо офіціанта, то не схоже було на те, що він їв лише крекери), і запиваючи його содовою*» [7: 19]. У другому варіанті перекладу перекладачеві вдалося зберегти гумористичну складову оригінального твору, правда, за рахунок втрати культурної складової.

«*It rises or falls for rain and fine, with much or less wind, and one end is "Nly" and the other "Ely" (what's Ely got to do with it?), and if you tap it, it doesn't tell you anything*» [5: 30]. У наведеному прикладі мова йде про барометр. Автор твору використовує омонімічність скорочення “Ely” (позначення східного напрямку вітру) та назви міста «Ely» (відомого своїми церквами). Один з перекладачів намагався частково відтворити гумор: «*Він підіймається й падає на дощ і на погоду, на сильний і на слабкий вітер, і з одного кінця у нього написано «Пн», а з другого «Сх», але що воно означає, ніхто не міг мені пояснити. А коли по ньому постукати, він вам однаково нічого не покаже*» [6: 49]. Перекладач втрачає культурну складову, але гумор частково відтворює. В іншому варіанті гумор не відтворено і втрачено обидві складові: «*На одному кінці написано «Пн», на іншому «Сх». А якщо по ньому стукнути, він взагалі нічого не показує*» [7: 51].

Як видно з наведених прикладів, при відтворенні гумору у створенні якого культурно-специфічна лексика обігрується на мовному рівні, культурна складова часто втрачається на користь повного або часткового відтворення гумористичної складової. Така втрата є виправданою, бо мовні особливості не завжди дозволяють зберегти одночасно і образ, і мовну гру. Та не можна назвати виправданим опущення саме гумористичної складової, адже вона і складає основу гумористичного художнього твору. Для збереження гумористичного ефекту перекладачі застосовують зміну образу культурно-специфічної лексики, лексику з подібним значенням або коментар.

Розгляньмо прийоми, які використовували перекладачі, перекладаючи культурно-специфічну лексику, яка використовується для створення гумористичного образу:

«*“They ain't a-going to starve, are they?” said the gentleman from the boot-shop. “Ah! you'd want to take a thing or two with you,” retorted “The Blue Posts,” “if you was a-going to cross the Atlantic in a small boat.” “They ain't a-going to cross the Atlantic,” struck in Biggs's boy; “they're a-going to find Stanley.”*» [5: 32]. Henry Morton Stanley – відомий мандрівник і дослідник Африки, який у 1871 році знайшов у Африці місіонера Девіда Лівінгстона,

про що знає практично кожен англієць. У даному випадку власне ім'я використовується задля створення гумористичного ефекту («на пошуки Стенлі» – тобто кудись до Африки). Обидва перекладачі залишили прізвиська у перекладі, але один з них додав коментар: «— Голодувати не збираються, еге? — озвався юнак із взуттєвої крамниці. — Овва! І ти б узяв із собою децищу, — відказав хлопець із «Синіх стовпів», — якби надумав перепливати човном Атлантичний океан. — Та ні, вони не попливуть через океан, — устряв Бігсів хлопець. — Вони виряджаються на розшуки Стенлі*. *Стенлі, Генрі-Мортон (1841—1904) – англійський журналіст і дослідник Африки; 1871 року вирушив на розшуки мандрівника Лівінгстона» [6: 52]. Коментар тут допомагає зберегти гумористичний ефект, даючи цільовому читачу той образ, який виникає і в свідомості англієця. В другому варіанті перекладач залишив текст без змін: «— Ну, з голоду вони не помруть, — сказав джентльмен із взуттєвої крамниці. — А ти що, коли б збирався перетнути Атлантичний океан на маленькому човні, не брав би з собою нічого? — сказав у відповідь той, що з «Блакитних стовпів». — Вони не збираються перетинати океан. — втрутився хлопець Бітса. — Вони вирушають на пошуки Стенлі» [7: 56]. Щодо культурної складової, то вона збережена в обох текстах, але гумористична складова безнадійно втрачена в другому варіанті перекладу.

«Harris said that, as an object to hang over a flower-bed in early spring to frighten the birds away, he should respect it; but that, considered as an article of dress for any human being, except a Margate nigger, it made him ill» [5: 40]. У наведеному прикладі герой висловлює думку з приводу надто яскравої куртки. Гумор тут базується на використанні реалії «Margate nigger», що відноситься до популярної на час написання твору форми розваги – менестрелі, де загримовані під чорношкірих білі актори у строкатому вбранні виконували комічні сценки із життя чорношкірих. При прочитанні у вихідного читача відразу з'являється відповідний образ, який викликає усмішку. Але цільовий читач гумору не розпізнає. Один з перекладачів додає у перекладі коментар: «Гарріс відповів, що повісити її над грядками навесні, відстрашувати птахів, мабуть, можна, але на саму думку, що її могла б надягти якась людина, крім хіба маргітського негра*, його бере млість.*У Маргіті, курортному містечку на східному узбережжі Англії, естрадні співаки, загримовані під негрів, співали негритянські пісні» [6: 67]. Таким чином, перекладач намагається створити в уяві цільового читача той самий образ і зберегти гумор. Інший перекладач не додає коментар і частково змінює у перекладі реалію: «Джордж надягнув її і запитав нас, якої ми про неї думки, Гарріс сказав, що якщо це те, що можна було б розвісити навесні біля квітника, аби відлякувати птахів, то досить таки нічого. Але якщо це вважається предметом одягу для будь якої істоти, окрім хіба що якогось темношкірого з околиць Маргіта, то йому робиться недобре» [7: 76]. Але подібна зміна викликає зовсім інший образ у свідомості цільового читача і спотворює значення реалії та й не відтворює гумор оригінального твору.

«We began to wonder whether there were only four islands or more, or whether we were near the islands at all, or whether we were anywhere within a mile of where we ought to be, or in the wrong part of the river altogether; everything looked so strange and different in the darkness. We began to understand the sufferings of the Babes in the Wood» [5: 95]. В наведеному прикладі герої випадково заблукали по дорозі із пабу до річки і порівнюють свої

пошуки із стражданнями дітей із казки «Babes in the Wood», відомої практично кожному англійцю. Порівняння виходить досить комічним, якщо знати той факт, що у казки кінець зовсім не щасливий, а герої твору сплутали дорогу, бо були напідпитку. Цільовому ж читачу згадана казка невідома. Один з перекладачів у перекладі частково змінив образ, не вказуючи на конкретній твір, а узагальнюючи: *«Нас уже брав сумнів, чи справді там лише чотири острови, чи більше, і чи ми взагалі поблизу островів, чи, може, за доброю милою від них, якщо взагалі не хтозна-де: в темряві все зовалося таким чудним і незнайомим! Ми почали розуміти страждання тих дітей з казки, що заблудились у лісі»* [6: 153]. Інший перекладач додав у перекладі коментар: *«Ми вже почали думати, що, можливо, островів було не чотири, а більше, і невідомо, чи взагалі ми перебували біля тих островів. Можливо, ми були десь зовсім в іншому місці, за милою від того місця, де мали б бути, а може ми вийшли до річки не там, де треба. У темряві все було дивним і незнайомим. Ми починали розуміти як страждали залишені в лісі маленькі діти*.* **Ідеться про двох дітей-сиріт, персонажів англійської казки «Діти у лісі», які були залишені в лісі і померли, і пташки вкрили їх своїм пір'ям»* [7: 169]. У даному випадку коментар хоч і дає уявлення цільовому читачу про реалію, та повністю стирає гумор. Адже, прочитавши коментар у читача навряд чи виникне бажання сміятись.

У випадках, коли культурно-специфічна лексика використовується для того, щоб викликати певний образ, який і викликатиме гумористичний ефект, перекладачі, головним чином, застосовують перекладацький коментар з метою створити у свідомості цільового читача той самий образ, який виникає у свідомості вихідного. У випадку, коли у перекладі культурно-специфічна лексична одиниця залишається без змін, у перекладі гумор втрачається, адже недостатньо обізнаний із вихідною культурою читач, у якого не виникають відповідні образи, не зрозуміє гумору. Існує думка, що «нерозуміння гумору, що пов'язане із незнанням реалії легко знімається при наявності коментарів» [8: 13]. Але, по-перше, гумор, який пояснили, частково втрачає силу свого ефекту. По-друге, коментар прекрасно спрацьовує при перекладі анекдотів і подібних малих гумористичних жанрів, але, маючи справу з художнім твором і в усіх випадках використовуючи коментар перекладач ризикує переобтяжити його коментарями і перетворити гумористичний твір на посібник. Окрім того, як видно з останнього прикладу, необдуманно поданий коментар може призвести і до зовсім протилежного сприйняття.

Отже, для перекладу гумору, в основі якого лежить культурно-специфічна лексика в першу чергу потрібно правильно визначити, яку функцію вона виконує у створенні гумористичного ефекту. Залежно від функції обираються різні можливі шляхи відтворення. У випадках, коли гумор базується мовній грі з культурно-специфічною лексикою культурна складова найчастіше втрачається, що обумовлено об'єктивними факторами. Але гумор оригіналу можна відтворити, використовуючи лексику з подібним значенням, зміну образу або перекладацький коментар. У таких випадках культурна складова, все-таки, відіграє другорядну роль і головним залишається збереження і відтворення гумору, який є основою будь-якого гумористичного художнього твору. Випадки, коли культурно-специфічна лексика використовується для створення конкретного образу, складають більшу трудність – адже від її відтворення залежить і відтворення гумористичного ефекту. Використання перекладацького коментаря є успішним шляхом створення потрібно-

го образу у свідомості цільового читача, проте коментар має відображати основні риси створеного образу, не переобтяжуючи текст художнього твору. Переклад гумористичного художнього твору – це постійне балансування між гумористичною та культурною складовою у процесі відтворення цілісного твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдирева А. С. Мовні засоби створення гумористичного ефекту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі романів П.Г. Вудхауза) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філологічних наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. С. Болдирева. – Одеса, 2007. – 23 с.
2. Боров Ю. Комическое / Юрий Боров – М.: Искусство, 1970. – 239 с.
3. Влахов С. Непереводимое в переводе / Сергей Влахов, Сидер Флорин ; [под ред. В. Россельса]– М.: Международные отношения, 1980. – 340 с.
4. Бузаджи Д.М. Культурно-ассоциативное значение в переводе / Д.М. Бузаджи // Мосты (журнал переводчиков). – 2012. – № 3(35). – С. 62-76.
5. Jerome K. Jerome Three men in a boat (to say nothing of the dog) / Jerome K. Jerome, 1889. – 126 p.
6. Джером К. Джером Троє в одному човні (як не рахувати собаки). Оповідання / Джером К. Джером ; пер. з англ. Юрій Лісняк – К.: «Дніпро», 1974. – 311 с.
7. Джером К. Джером Троє в одному човні (якщо не рахувати собаки) / Джером К. Джером ; пер. з англ. Олег Якушик – К.: «Країна Мрій», 2011. – 250 с.
8. Карасик А.В., Карасик В.И. Непонимание юмора в межкультурном общении / А.В. Карасик, В.И. Карасик // Язык, коммуникация и социальная среда. Межвузовский сб. науч. тр.– Воронеж, 2011. – Вып 1. – С. 13-28.

УДК 811.161.1'23

*Бардіна Л.М., Юнак В.Г.
(Київ, Україна)*

ДО ПИТАННЯ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У роботі розглядаються питання адаптації іноземних студентів до вищої школи в умовах ініціального соціокультурного середовища, аналізується психологічний зміст проблеми.

Ключові слова: студенти-іноземці, підготовче відділення, вища школа, адаптація.

В работе рассматриваются вопросы адаптации иностранных студентов к высшей школе в условиях иноязычной социокультурной среды, анализируется психологическое содержание проблемы.

Ключевые слова: студенты-иностранцы, подготовительное отделение, высшая школа, адаптация.

© Бардіна Л.М., Юнак В.Г., 2013